

FORMATION OF HUMAN CAPITAL: ANTI-CRISIS APPROACH

**Yuliya Zaloznova, Corresponding Member
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Director
Olga Novikova, Doctor of Economic Sciences, Professor,
Deputy Director
Nadiia Azmuk, Doctor of Economic Sciences,
Assistant Professor, Leading Researcher
*Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine***

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-269-2-16>

FORMATION OF HUMAN CAPITAL ON THE BASIS OF RESILIENCE

ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА ЗАСАДАХ РЕЗІЛЬЄНТНОСТІ

Системна криза в Україні поглиблюється через прояв наслідків військової агресії Росії проти України. Соціально-економічні, суспільні, виробничі процеси зазнають руйнувань, зростають втрати людського, економічного, промислового, соціального та екологічного потенціалів. Найбільш болючі та слабо відновлювальні втрати людського капіталу. Значна кількість наукових публікацій присвячена саме цим питанням. Професор В. Антонюк, провідний вчений з питань людського капіталу, здійснила оцінку ризиків та втрат людського капіталу та пов'язані з ними загрози повоєнному відновленню, розкрила проблеми його формування, які пов'язані з системою освіти [1; 2]. Н. Азмук послідовно провела аналіз довоєнного та післявоєнного стану ринку праці, визначила втрати ринку праці та запропонувала шляхи відтворення робочої сили [4]. Оцінку

демографічних втрат розкрив зміст статті З. Варналія, присвячений міграційній безпеці та розвитку інтелектуального капіталу [3].

Розкриття питань втрат людського капіталу побудовано на традиційному розумінні його сутності. У Звіті про глобальну конкурентоспроможність 2020 р. відзначено, що людський капітал – це здатність та навички окремих людей та груп населення, які є ключовим фактором економічного розвитку і продуктивності [5]. Традиційний підхід українських науковців щодо визначення людського капіталу зводиться до розуміння сукупності знань, навичок і досвіду, що формують продуктивні здібності людини, які є ключовим ресурсом для виробництва економічних благ і національного доходу [1].

Ці визначення дають певні характеристики людського капіталу, які обумовлюють його здатність до позитивного впливу на економічний розвиток. Для стабільних умов функціонування економіки та суспільства цей зміст та сутність людського капіталу є доцільними. Але за форс-мажорних обставин, за умов війни ці формулювання не дадуть очікуваних позитивних змін в економіці. Повинна бути рушійна сила, яка обумовить задіяність цих характеристик людського капіталу до досягнення очікуваного результату. Саме ситуація в Україні у теперішній час та оцінки втрат людського потенціалу взагалі та людського капіталу зокрема підтверджують безперспективність очікувань від людського капіталу без певного усвідомлення його ефективного задіяння до процесів повоєнного відновлення економіки України. Ця задіяність носить двоїстий характер.

По-перше, це обумовлено здібностями носіїв людського капіталу до адаптації до умов війни, здатністю пристосовуватись у позитивному ключі до травматичних подій та нормально функціонувати.

По-друге, необхідно створювати зовнішні умови та можливості для задіяння людського капіталу до цілеспрямованих дій з відновлення власної життєдіяльності та економіки України.

Саме наукові дослідження з проблем психічної резильєнтності дають можливість зорієнтуватись як спрямувати людський капітал України на здатність долати наслідки війни, позитивно адаптуватися та успішно функціонувати в таких умовах. Наукова стаття В. Адаменко у «Віснику національно університету оборони України» (№ 5/2020) значно спрямовує усвідомлення та розуміння цих процесів [6]. Ця публікація присвячена аналізу теоретичного підґрунтя, розуміння та поняття резильєнтності зарубіжними та вітчизняними дослідниками. Для складної ситуації в Україні зі значними втратами людського капіталу та очікуваннями суспільства на прискорене повоєнне відновлення країни без укріплення, культивування та активізації задіяності резильєнтності людського капіталу досягти цілей кращого майбутнього неможливо. Треба погодитися у цьому контексті із думкою С. Ваніштендала, який вважав, що завдяки стресостійкості людина не тільки здатна вижити і досягати успіху прийнятним у суспільстві способом, будувати нормальне повноцінне життя, незважаючи на неблагополучні обставини, які несуть високий ризик негативних наслідків, але й спроможна на подальший розвиток та рух вперед [7].

Отже, резильєнтність обумовлена такими якостями людини: ціннісними настановами, емоційною стійкістю, когнітивною гнучкістю, адекватною самооцінкою, позитивними відносинами в оточенні, позитивною культурною самоідентифікацією [6].

Другий напрямок для формування людського капіталу на засадах резильєнтності стосується зовнішніх умов, які повинні культивувати в особистості риси резильєнтності та мотивувати до адресних конкретних дій щодо подолання наслідків війни та повоєнного відновлення України. Необхідно забезпечити ефективне використання людського капіталу, який є в наявності в країні та сприяти поверненню тих, хто виїхав за її межі в період війни.

У будь-якому випадку державні інституції повинні надавати та поширювати можливості для формування та нагромадження людського капіталу. Такі можливості повинні враховувати

внутрішні характеристики особистості, яка є носієм людського капіталу. Це – самоідентичність, навички, таланти, внутрішня мотивація, здоров'я, мережева взаємодія. Одночасно необхідно створювати умови для задіяності та розвитку цих характеристик. Умови, які носять зовнішній характер, є чинниками, що сприяють задоволенню потреб у розвитку та реалізації особистих рис. Сполучення пар внутрішніх та зовнішніх чинників обумовлюють формування, розвиток, збереження людського капіталу. Ці сполучення визначаються таким чином: самоідентичність – культурне середовище; навички – національна система освіти; талант – конкуренція на ринку праці; внутрішня мотивація – якість життя (в т.ч. трудового); здоров'я – національна система охорони здоров'я; мережева взаємодія – цифровізація суспільства та економіки.

Результат реалізації потенційних можливостей відновлення людського капіталу обернеться в повернення вимушених мігрантів і депортованого населення; возз'єднання родин та відтворення населення; згуртування населення навколо національних цінностей; розвиток цифрової культури; використання та розвиток цифрових навичок населення. Визначені можливості укріплюють резильєнтність людського капіталу та перетворюються в здобутки, які є надбанням української нації. Це – зміцнення національної ідентичності населення; зміна цінностей в бік нематеріальних; формування нових культурних наративів; активація та розвиток волонтерського руху; становлення цифрової культури; потужна ІТ-армія; зростання патріотизму. Ці інноваційні здобутки є базовими для формування людського капіталу на засадах резильєнтності, що обумовлює позитивні оптимістичні перспективи на майбутнє України. Українці здатні долати труднощі, позитивно адаптуватися, вибудовувати конструктивні стратегії поведінки, відновлюватися після травми, забезпечувати подальший власний розвиток та своєї країни.

Література:

1. Антонюк В.П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020>.
2. Антонюк В.П. Проблеми формування людського капіталу України в системі освіти та його ризики в реаліях війни. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 161–170. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).161-170](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).161-170).
3. Варналій З.С., Васильців Т.Г., Левицька О.О. Міграційна безпека держави як основа збереження і розвитку інтелектуального капіталу економіки України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 3–20 DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.003>
4. Азьмук Н.А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 171–179. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179)
5. The Global Competitiveness Report, Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020/in-full/section-2-human-capital>.
6. Адаменко Л.С. Актуальні підходи до проблеми дослідження психічної резильентності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 5 (58). DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-58-5-5-13>.
8. Ваништендаль С. «Резильентность» или оправданные надежды. Раненный, но не побежденный. Женева: Вісе, 1998. URL: <https://studfile.net/preview/5582162>.
9. Цифрова економіка: Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на людський капітал та формування компетентностей майбутнього: монографія / Л.Л. Антонюк, Д.О. Ільницький, Л.О. Лігоненко, О.О. Денісова та ін.; за ред. Антонюк Л., Ільницького Д., Севастюк А. Київ : КНЕУ, 2021. 337 с.